

ОБРАЗОТВОРЧЕ ТА УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

УДК 75.052:2-726.2

МОНАСТИРІ, ЦЕРКВИ ТА ІКОНИ В ЖИТТІ ІГУМЕНА ВАРЛААМА

Назар КОЗАК

*Інститут народознавства НАН України, відділ мистецтвознавства
просп. Свободи, 15, 79000 Львів, Україна, тел.: 8 0322 72 70 12,
факс: 8 0322 72 70 20, e-mail: knb_ua@yahoo.com*

Автор звертається до викладених в Києво-Печерському Патерику фрагментів історії життя ігумена Варлаама як джерел відомостей з історії мистецького життя княжого Києва у 1060-х – на поч. 1070-х рр. У статті обговорюються питання будівництва перших наземних церков Києво-Печерської Лаври, художніх зв'язків Києва з Константинополем, значення княжого патронату для розвитку мистецтва.

Ключові слова: Києво-Печерський Патерик, Києво-Печерська Лавра, Дмитрівський монастир у Києві, Константинополь, ікона.

“Києво-Печерський Патерик” (збірка агіографічних оповідань або “Слів”, яка почала формуватися в першій половині XIII ст. на основі давніших текстів) – одне з найважливіших джерел інформації про мистецтво княжого Києва (далі “Патерик”) [7]. Саме в “Патерику” зафіксовані винятково важливі свідчення про візантійських будівничих та живописців Успенського собору Києво-Печерської Лаври (1073-1089), а також їхнього учня – першого відомого на ім’я київського іконописця Алімпія. Ці відомості ґрунтовно обговорювались в літературі (серед новіших публікацій слід згадати статтю М.Сморонг-Ружицької [14, с. 109-112]), натомість інші тексти “Патерика” практично не залучалися в ролі джерел інформації з історії мистецтва. До таких текстів належить зокрема історія Варлаама, ігумена Печерського та Дмитрівського монастирів.

Слід одразу зауважити, що хоч окремого агіографічного оповідання, тобто “Життя” Варлаама не збереглося, все ж його особі присвячено доволі значні фрагменти в текстах “Патерика”, які описують події кінця 1050-х та початку 1070-х рр. Так, згадки про Варлаама присутні в “Словах” сьомому, восьмому, одинадцятому та тридцятому. Слово сьоме “Нестора, мниха обителі монастиря Печерського сказання, чому прозався Печерським монастир” (далі “Сказання про Печерський монастир”) містить інформацію про поставлення Варлаама ігуменом Печерського монастиря, про будівництво двох церков та нових приміщень над печерами і про перехід Варлаама на ігуменство Дмитрівського монастиря, заснованого князем Ізяславом Ярославичем (1054-1078). Цей самий текст подає “Повість минулих літ” під 6559 (1051) р. [5, с.97]. Слово восьме

“Житіє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського монастиря” (далі “Житіє св. Феодосія”) докладно розповідає про перипетії постригу Варлаама в ченці, про поставлення Варлаама ігуменом і про будівництво над печерами церкви Богородиці, про його перехід на ігуменство Дмитрівського монастиря, і про обставини його смерті (з інформацією про діяльність як ігумена Дмитрівського монастиря). Слово одинадцяте “Похвала преподобному отцю нашому Феодосію” лише побіжно інформує, що князь вивів Варлаама з Печерського монастиря, а Слово тридцяте “Про преподобного Мойсея Угриня” з посиланням на “Житіє св. Феодосія” згадує про конфлікт між Ізяславом та Антонієм Печерським через постриг Варлаама.

Для історії мистецтва найцікавішою є інформація про діяльність Варлаама як ігумена Печерського, а потім Дмитрівського монастиря, і саме на цих двох сюжетах слід зупинитись детальніше.

Діяльність Варлаама як ігумена Печерського монастиря найдокладніше висвітлена в “Сказанні про Печерський монастир”:

*“[...] поставив їм [Антоній] ігумена на ім'я Варлаам [...] І як помножилась братія й не могла поміститися в печері, задумали поставити поза печерою монастир. І прийшли ігумен та братія до святого Антонія і кажуть йому: “Отче! Помножилась братія, і не можемо поміститися в печері. Аби Бог повелів і Пречиста Богородиця і твоя молитва, то поставили б були церковку малу поза печерою”. І повелів їм преподобний. Вони ж поклонилися йому до землі і пішли. І поставили **церквицю малу над печерою в ім'я Успіння Святої Богородиці**. І почав Бог помножувати чорноризців молитвами Пречистої Богородиці та преподобного Антонія. І порадившись братія з ігуменом [вирішили] поставити монастир. І пішли знову до Антонія, і кажуть йому: “Отче! Братія помножується. І хотіли б поставити монастир.” Антоній же, зрадівши, каже: “Благословен Бог в усьому, і молитва Святої Богородиці та отців, що у Святій Горі, хай буде з вами!” І, це сказавши, послав одного з-поміж братії до князя Ізяслава, кажучи так: “Княже благочестивий! Бог помножує братію, а місце мале. Просимо у тебе, аби дав нам гору ту, яка є над печерою” Князь же Ізяслав, почувши це, дуже зрадів і, пославши до них боярина свого, дав їм гору ту. Ігумен же і братія **заклали церкву велику, і монастир огородили стовп'ям, і келії поставили численні, і церкву збудували, й іконами прикрасили**. І звідтоді почав зватися Печерським монастир, оскільки жили ченці спершу в печері, і від того прозваний Печерським монастир, який є – від благословіння Святої Гори. **Монастир було збудовано, ігуменство тримав Варлаам. Князь же Ізяслав поставив монастир св. Дмитрія і вивів Варлаама на ігуменство до святого Дмитрія, бо бажав створити монастир вище Печерського монастиря, надіючись на багатство”** [7, с. 30-31].*

Отже, після відходу Антонія з монастиря і поставлення Варлаама на ігумена найперше була збудована “церквиця мала над печерою”, присвячена Успенню Богородиці. Далі довідуємось, що князь Ізяслав надав ченцям гору над печерою і на тій горі “заклали церкву велику”, яку “збудували, й іконами прикрасили” (при цьому фраза “іконами прикрасили” може вказувати на виконання стінопису). Таким чином з тексту “Сказання про Печерський монастир” випливає, що за ігуменства Варлаама в Печерському монастирі було збудовано і оздоблено дві церкви, а також наземні приміщення над печерами, де жили монахи. Перша церква була невеликих розмірів і присвячена Успінню Богородиці. Присвята другої церкви не вказана. Для будівництва другого храму князь Ізяслав подарував землю, в той час як для будівництва першого виявилось достатньо лише згоди Антонія, засновника Печерського монастиря. Далі в підсумування такої успішної діяльності Варлаама автор “Сказання про

Печерський монастир” зазначає, що князь Ізяслав Ярославич перевів його до новозаснованого Дмитрівського монастиря, прагнучи зробити цей монастир “вище Печерського”. Діяльність Варлаама в Дмитрівському монастирі залишається “поза кадром”, можна лише зрозуміти, що попри старання князя цей монастир не перевершив Печерський.

Дещо інакше уся ця історія викладена в “Житті св. Феодосія”, де розбудова монастиря приписується не Варлааму, але його наступникові Феодосію. Отже, згідно з текстом “Життя св. Феодосія”, після переселення засновника Печерського монастиря Антонія “на інший пагорб” ігуменом стає Варлаам: “невдовзі ж блаженний **Варлаам поставив над печерою малу церкву в ім’я Святої Богородиці, аби братія туди збиралася на Божественне славослов’я. Звідтоді уже стало місце те відоме, бо раніше про нього багато хто не знав**” [7, с. 41]. На цьому діяльність Варлаама закінчується, а про другу наземну церкву (що її будівництво “Сказання про Печерський монастир” приписувало Варлааму) мовиться вже у зв’язку з ігуменством Феодосія. “Тоді цей великий Феодосій знайшов вільне місце неподалік від печери і, розрахувавши, що його достатньо для заснування монастиря, і розбагатівши, Благодаттю Божою, і укріпившись вірою та надією, та Духом Святим виповнившись, почав підвизатися, аби заселити місце те. І оскільки Бог помагав йому, швидко побудував на тому місці церкву в ім’я Святої Преславної Богородиці й Прісноподіви Марії, та озгородивши її, поставив багато келій, і тоді з братією переселився з печери на те місце року 6570. І звідтоді, Божою Благодаттю, розрослося місце те і постав славний монастир заснований святым нашим отцем Феодосієм і донині існує, Печерським називаючись” [7, с.42-43]. Порівнявши цей фрагмент “Життя св. Феодосія” з вищезацитованим фрагментом “Сказання про Печерський монастир”, можна зробити висновок, що мова йде про один і той самий етап розвитку монастиря – будівництво другої церкви і побудову келій. На відміну від “Сказання про Печерський монастир”, “Життя св. Феодосія” не згадує про прикрашання цієї церкви іконами, але зате називає рік її будови – 6570 від сотворіння світу, тобто 1062 від Різдва Христового, а також зазначає, що храм був присвячений “Преславної Богородиці й Прісноподіви Марії”.

Тож бачимо, що “Сказання про Печерський монастир” та “Життя св. Феодосія” не лише доповнюють одне, але також суперечать одне одному щодо особи ігумена, за якого відбулося будівництво другого наземного храму. Згідно зі “Сказанням про Печерський монастир” це був Варлаам, а згідно з “Життям св. Феодосія” – Феодосій. Чим зумовлена ця суперечність?

Її можна пояснити відходом Варлаама з Печерського до Дмитрівського монастиря, що спричинило переоцінку його заслуг в середовищі печерських монахів. Не випадково Варлаам виявився, так би мовити, “третім зайвим” в товаристві свого попередника Антонія, засновника Києво-Печерської Лаври та свого наступника Феодосія, другого ігумена Лаври, поставленого після відходу Варлаама. Саме Антоній та Феодосій згодом стали головними печерськими святими. Відтак “Життя св. Феодосія” відображає тенденцію до применшення ролі Варлаама в розбудові монастиря і віддає перевагу Феодосію¹. З іншого боку не виключено, що будівництво другої наземної церкви та келій Печерського монастиря розпочалось при Варлаамові, а закінчувалось при Феодосії, тому і виникла суперечність. В будь-якому випадку згадана в “Житті св. Феодосія” дата будівництва церкви – 1062 р. – є орієнтиром для визначення часу заснування Дмитрівського монастиря та переходу туди Варлаама.

Як отже склалася доля Варлаама в новому монастирі?

¹ Тенденція недооцінювати роль Варлаама в становленні Печерського монастиря притаманна і сучасній історіографії, порівн. наприклад [2, с.125-169] та [1, с.353-356]

Єдине джерело, яке зберегло інформацію з цього приводу, це “Житіє св. Феодосія”. Розповівши про поставлення Феодосія на печерського ігумена і про розмаїті аспекти його діяльності на цьому посту, автор, передбачаючи, що читача може зацікавити, що ж сталося з попереднім ігуменом, дуже стисло розповідає про долю Варлаама після відходу з Печерського монастиря:

“Блаженний же Варлаам, син Іоана боярина, ігумен же монастиря святого Дмитрія, заснованого христоролюбивим князем Ізяславом, вирядився до святого града Єрусалима і, обійшовши там Святі Місця, повернувся до свого монастиря. І знову по певнім часі пішов до Константинополя міста і тут відвідав усі обителі, й закупивши потрібне своєму монастиреві, поїхав до рідного краю. Дорогою, уже на Батьківщині, тяжко захворів. Діставшись до міста Володимира, зупинився у монастирі за околицею, який називають Святою Горою, і помер, у мирі з Богом життя закінчивши. Заповів супутникам, аби доправили тіло його до монастиря блаженного Феодосія і тут поховали його, а все, що купив у Константиновому граді – ікони та інші необхідні речі, повелів те віддати блаженному. Ті ж зробили за його заповітом і перенісши тіло його, поклали в монастирі блаженного Феодосія, на правому боці церкви, де й донині стоїть гроб його, і все віддали до рук преподобного” [7, с.46].

В цій оповіді з погляду історії мистецтва цікаво вказати на кілька моментів, які виглядають очевидними, коли взяти до уваги завдання, що стояли перед ігуменом нового монастиря, княжої фундації з потужною матеріальною підтримкою¹. По-перше, ставши ігуменом Дмитрівського монастиря, Варлаам не сидів на місці, чекаючи, поки до нього прийдуть майстри, але сам вирушив у дорогу. Найперше – до Єрусалиму, де “обійшов Святі Місця”, серед яких, безперечно, і відреставрований в середині XI ст. храм Гробу Господнього². Можемо припустити, що повертаючись, Варлаам привіз із собою реліквії³ і очевидно також твори мистецтва, передовсім ікони, які щоправда згадані лише у зв’язку з подорожжю Варлаама до Константинополя⁴. У візантійській столиці він закуповує “ікони та інші необхідні речі”. Це зауваження може свідчити, що на той час головний собор Дмитрівського монастиря вже був побудований, і Варлаам турбувався про його внутрішню оздобу. З іншого боку, коли взяти до уваги ту обставину, що, ставши ігуменом, він поїхав у свою першу подорож до Святої Землі, а отже будівництво в той час не велось, то не виключено, що друга подорож до Константинополя була власне пов’язана з пошуком майстрів для будівництва великого монастирського храму. В будь-якому випадку, окрім ікон Варлааму були потрібні майстри або для будівництва, або для виконання стінопису. І хоча у цитованому фрагменті “Житія св. Феодосія” про константинопольських майстрів не має ані слова, проте якщо зважити, що князь Ізяслав хотів зробити Дмитрівський монастир “вище від Печерського”, то, зрозуміло, для досягнення цієї мети треба було привести найкращих майстрів, а такі майстри в XI ст. були передовсім у візантійській столиці.

Повертаючись додому із Константинополя, Варлаам помирає біля міста Володимира на Волині, у монастирі, “який називають Святою Горою”. Слід зазначити, що в джерелах

¹ Як про це вже йшла мова, згідно зі “Сказанням про Печерський монастир” князь Ізяслав Ярославич прагнув зробити Дмитрівський монастир “вищим” від Печерського.

² Про паломництво в середньовіччі див. зокрема [11]

³ Щоправда, Єрусалимська реліквія в Києві зафіксована щойно 1134 р. — “покрайня дошка Гробу Господнього” [5, с.187]

⁴ Не виключено, що в Константинополі Варлаам побував і під час першої подорожі по дорозі до Святої Землі. Про роль Константинополя як центру паломництва див. зокрема [10, с.192-195]

княжого часу це єдина згадка про цю обитель. Біля Володимира-Волинського в с. Зимне й справді відомий Святогорський монастир¹. Легенда відносить заснування монастиря до часів князя Володимира Великого, датуючи закладення Троїцької церкви 1001 р. [8, с.167; 13, с.617], проте достовірні свідчення про розбудову монастиря походять шойно з XV ст., коли між 1465 та 1475 рр. була споруджена Троїцька церква, а 1495 – велика Успенська церква [6, с.162]. Беручи до уваги той факт, що “Житіє св. Феодосія” почало з’являтися в редакціях Патерика саме з XV ст., можна було б припустити якийсь зв’язок між розбудовою монастиря і появою згадок про нього в агіографічній літературі, які мали б на меті засвідчити його давність, не обов’язково відповідаючи істині. Однак, найдавніший збережений варіант “Житія св. Феодосія”, відомий за т.зв. Успенським збірником (Відділ рукописів Державного Історичного музею в Москві, Син. 1063/4), також містить цю згадку [9, с.95]. Оскільки рукопис Успенського збірника датований XII-XIII ст.², то зрозуміло, що ця згадка не є вторічною письмемником XV ст., а має оригінальний характер і очевидно була присутня в початковій редакції “Житія св. Феодосія”, складеній в кінці XI – на початку XII ст. Отже, історія Варлаама засвідчує існування в другій пол. XI ст. Святогорського монастиря на Волині, який був одним з пунктів на сухопутному шляху з Візантії до Києва³.

Важливо також звернути увагу, що помираючи Варлаам заповів поховати себе у Києво-Печерській Лаврі, а “ікони та інші необхідні речі” передати Феодосію, відтак все, що призначалося для Дмитрівського монастиря, потрапило до монастиря Печерського. В цьому можна вбачати вищу справедливість, перемогу праведності над багатством⁴, проте для історії мистецтва важливий дещо інший момент, а саме рік смерті Варлаама. Беручи до уваги, що в оповіді про його смерть згадано лише про Феодосія, і відсутня згадка про Антонія, можна припустити, що Варлаам помер після Антонія, проте раніше від Феодосія, тобто бл. 1073 або 1074 р.⁵ А саме 1073 р. до Києва прибули константинопольські майстри будувати Успенський собор Києво-Печерської Лаври⁶. Відтак можливо, що за кілька років до або, не виключено, що і в той сам час, коли до Києва вирушали будівничі для Успенського собору Києво-Печерського монастиря, у Константинополі перебував ігумен Дмитрівського монастиря Варлаам, який закупляв ікони і, можливо, наймав майстрів для праці в княжій обителі.

¹ Назва волинського монастиря очевидно виникла під впливом гр. ἵγιπτ ἵσιπτ (“Свята Гора”) — християнської назви гори Афон в Греції. Ф.Томсон, виходячи з сумнівності письмових свідчень про присутність на Афоні монахів-русів у XI ст., висунув гіпотезу, що згадки про постриг Антонія Печерського на Святій Горі, тобто на Афоні, стосуються насправді Святогорського монастиря на Волині, а відтак “благословення Святої Гори”, яке дало початок Печерському монастиреві, було не “афонського”, а “волинського” походження [15, с. 637-668]. Тут однак слід узяти до уваги, що у подорожі Антонія на Афон не було нічого неможливого, і годі уявити, що стрімке утвердження Печерської Лаври як головного київського монастиря ґрунтувалось на містифікації.

² Датування ґрунтується на палеографічних та мовних особливостях. Припускають, що рукопис має київське походження [9, с. 24-26].

³ На важливість оповіді про смерть Варлаама в контексті культурних зв’язків Волині з Візантією вже йшла мова. Див.: [4, с. 46].

⁴ Адже якщо Дмитрівський монастир князь засновував “надіючись на багатство”, то Печерський монастир Антоній будував “сльозами та постом”. Саме таке протиставлення використовує автор “Сказання про Печерський монастир”, при цьому зазначаючи, що “багато бо монастирів царями й боярами і багатством поставлені, але не такі є, як ті, котрі поставлені сльозами, і постом, і молитвою, і бдінням” [7, с. 31].

⁵ М.Грушевський відносив звістку про смерть Варлаама до “кінця 1060-х чи початку 1070-х рр.” [3, с.379].

⁶ Історія про константинопольських майстрів викладена в Слові другому “Про прихід майстрів церковних із Царгорода до Антонія та Феодосія”. Згідно з легендою, їх прислала сама Богородиця, прикликавши у Влахернський монастир в Константинополі і давши в дорогу свій образ [7, с.14-16].

Ймовірно, отже, що Варлаам також був причетний якоюсь мірою і до історії з майстрами, що їх прислала до Києва Влахернська Богородиця.

Ця причетність, зрозуміло, не обов'язково мала бути прямою. Своєю діяльністю як ігумен Печерського монастиря Варлаам зробив дуже багато для його “прославлення” і головним засобом тут виступало будівництво та “прикрашення іконами” церков. Свідченням успішності цієї діяльності було те, що князь Ізяслав Ярославич запросив Варлаама на ігуменство у новозаснований Дмитрівський монастир. Щоб зрозуміти значення цієї події, слід взяти до уваги, що свого часу постриження Варлаама викликало гнів князя Ізяслава Ярославича¹. Відтак діяльність Варлаама, можливо, сприяла і певній трансформації світогляду князя, який вирішив витратити кошти не лише на військо та розкіш, але на богоугодну справу, якою було заснування Дмитрівського монастиря. Одержавши княже фінансування, Варлаам використав його для подорожей у Святу Землю та до Константинополя, подорожей, які через контакти зі святинами християнського світу мали закласти правовірну основу нової обителі. Зрозуміло, що мистецтву візантійської столиці тут належала виняткова роль – Варлаам, повертаючись віз із собою ікони і не виключено, що домовився і про майстрів. Подорожі Варлаама не могли залишатись непоміченими в Печерському монастирі й, можливо, принаймні опосередковано, стимулювали запрошення саме константинопольських майстрів для будівництва великого Успенського собору Києво-Печерської Лаври – найбільшого київського проекту другої пол. XI ст.

Історія Варлаама крім окремих фактів мистецького життя, як-от будівництво церков чи імпорт ікон, подає також дуже важливий штрих до розуміння процесу появи пам'яток мистецтва в княжому Києві. В цьому процесі окрім майстрів, які створювали пам'ятки, і окрім патронів, які за це платили гроші, була, так би мовити, і третя “рушійна сила”, яку формували такі люди як Варлаам. Послугуючись сучасним визначенням, його можна назвати “продюсером”, тобто людиною, яка безпосередньо керувала процесом, забезпечуючи втілення задуму патрона в життя. При цьому історія Варлаама також засвідчує існування в Києві як індивідуальної, так і колективної форм патронату над мистецтвом². В Печерському монастирі патронат був колективним – тобто замовником та ініціатором будівництва церков виступала “братія”, яка кількісно зростала і якій були потрібні наземні храми та келії, натомість у Дмитрівському монастирі патронат був індивідуальний, адже цей монастир був приватною ініціативою князя Ізяслава Ярославича, який прагнув, щоб Дмитрівський монастир став вищим від Печерського. Порівняння Печерського та Дмитрівського періодів діяльності Варлаама не залишає сумнівів щодо того, який патронат мав кращу матеріальну базу, проте історія смерті Варлаама також свідчить, що врешті все залежало від “божого воли”, і куплені в Константинополі ікони для Дмитрівського монастиря потрапили до Феодосія в Києво-Печерську лавру.

1. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії. – К., 2004.
2. Горський В.С. Святі Київської Русі. – К., 1994.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т.ІІ. XI-XIII вік.
4. Лильо І. Три етапи розвитку візантійсько-грецьких зв'язків мистецької культури давньої

¹ Варлаам був знатного роду, сином боярина Іоана, і справа його постригу, зрозуміло, не могла пройти повз увагу князя. “Житіє св. Феодосія” детально зупиняється на обставинах постригу Варлаама [7, с.39-41].

² З цього приводу див., зокрема, спеціальне дослідження А.Катлера [12, с.759-787].

Волині // Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Доповіді та матеріали IV наукової конференції, м.Луцьк, 17-18 грудня 1997 р. – Луцьк, 1997.

5. Літопис руський за Іпатським списком / Пер. з давньорус. Л.Є.Махновця; Відп. ред. О.В.Мишанич. – К.,1989.

6. *Логвин Г.Н.* По Україні. – К.,1968.

7. Патерик Києво-Печерський / За редакцією, написаною 1462 року по Різді Христовому печерським ченцем Касіяном. – К.,2001.

8. *Тодорович Н.И.* Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии. – Почаев,1893

9. Успенский сборник XII-XIII вв./ Под редакцией С.И.Коткова – Москва,1971

10. *Belting H.* Likeness and Presense. A History of the Image before the Era of Art. – Chicago-London, 1994.

11. *Coleman S. Elsner J.* Pilgrimage. – London 1995.

12. *Cutler A.* Art in Byzantine society: motive forces of Byzantine patronage // Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. – Vienna, 1981. – XXXI.

13. Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa,1895.

14. *Smorąg Różycka M.* О pięknie i sztuce w najstarszych przekazach pisanych Rusi Kijowskiej w świetle tradycji bizantyńskich exphraiseis // Ars graeca – Ars latina. Studia dedykowane Profesor Annie Różyckiej Bryzek. – Kraków, 2001.

15. *Thomson F.J.* Saint Anthony of Kiev – the Facts and the Fiction. The Legend of the Blessing of Athos upon Early Russian Monasticism // Byzantinoslavica. – 1995. – LVI.

MONASTERIES, CHURCHES AND ICONS IN THE LIFE OF ABBOT VARLAAM

Nazar KOZAK

*The National Academy of Science of Ukraine,
The Ethnology Institute, Department of Art Studies
15, Prospekt Svobody, 79000, Lviv, Ukraine.
Tel:8 0322 72 70 12, e-mail:knb_ua@yahoo.com*

The author of the article analyzes the fragments of the Abbot Varlaam's life story in Kyiv-Pecherskyi Pateryk aiming to describe the art processes in Kyiv during 1060s-early 1070s. The article discusses the issues of the church-building in Kyiv-Pecherska Lavra, artistic contacts between Kyiv and Constantinople, the grand princes patronage on art in Kyiv.

Key-words: Kyiv-Pecherskyj Pateryk, Kyiv-Pecherska Lavra, St.Dmytrij Monastery in Kyiv, Constantinople, icon, monastery.

Стаття надійшла до редколегії 23.09.2004

Прийнята до друку 17.03.2005